

פרשת ויגש: גלות

כשיעקב מקבל בחרדת אושר את אות החיים מיוסף, הוא טרוד בדבר אחד "אלכה ואראנו בטרם אמות". המלבי"ם כותב שיעקב התכוון ללכת לראות את יוסף ולשוב לארץ ישראל מייד. זהו פשוטו של מקרא. יעקב אינו חפץ להעתיק את מקום מושבו ואינו מודרך על ידי שאלות הפרנסה. עם יציאתו של יעקב והגעתו לתחנת המעבר המוכרת לו, באר שבע, הקב"ה נגלה אליו ואומר לו "אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם. אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה, ויוסף ישית ידו על עיניך". הקב"ה מודיע ליעקב שירידה זו אינה 'הצצה' בלבד, היא אינה 'קפיצה' קצרה וזמנית: אלא: "לגוי גדול אשימך שם". לאחר שיעקב פוגש את יוסף הוא חש שסגר מעגל ומבחינתו הוא נכון למות, מטרת ירידתו למצרים מומשה. עם זאת, יעקב אינו מדבר עוד על חזרה ארצה והוא נכנע לרצון ה' להתיישב בארץ גושן. גלות ישראל החלה.

מובן מאליו מדוע נחשבת פרשה זו מבוא ומודל לגלות ולמניעי הירידה אליה, והשקיעה בה. גלות ישראל וכל הגלויות הבאות אחריה נבנות בדמות אותה ירידה. נדידה תמיד מתרחשת בעקבות שינויים בתנאי מחיה או התפתחויות פוליטיות, הקביעות ומידתה מתבררים רק בדיעבד.

קוץ ואליה עמו. הקב"ה מבטיח ליעקב עם רדתו למצרים מספר הבטחות. ואעשך לגוי גדול ואל תירא. וההבטחה החשובה ביותר: אנכי ארד, ואנכי אעלך. אבל, השכינה בגלות אינה אותה שכינה.

חז"ל אומרים שהבטחה זו של הקב"ה, שהוא נלווה לעם ישראל בגלות, עניינה המרכזי הוא שהרוח נשמרת. עם ללא ארץ הוא עם שאיבד את נקודת האחיזה בחיי המעשה. אבל, ייחודיותו יכולה להשתמר אם יתגדר במורשתו. "אמרו לו להקב"ה: כל כך למה? אמר להם: כל הימים שאני עמהם אין נוטלין שם רע, במצרים הייתי עמהם ונמצאת שלימה, שנאמר 'גן נעול אחותי כלה', בבבל הייתי עמהם ונמצאת שלימה שנאמר: 'הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין', במדי הייתי עמהם ונמצאת שלימה שנאמר 'ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה', בין לא כתבו על קרן השור שאין להם חלק באלהי ישראל, באדום אם הקדוש ברוך הוא יאמר הן מי יאמר לאו שנאמר 'מי זה בא מאדום'. "(שמות רבה בא טו) המדרש מצביע על כך שהיותו של הקב"ה עמנו בגלות היא זו שמונעת את ההתבוללות, את השינויים התרבותיים, את הבגידה באמונה ואת הכניעה בפני עם זר. אבל למעשה, המדרש מציג גם את צדו השני של המטבע, שמירת היהדות כתרבות, כלשון, כמקור גאווה וכנקודת אחיזה מעידה על כך שהצלחנו להוריד לגלות את הקב"ה. באורח פלא אף שהגוף ניתק ממקור חיותו, הרוח ממשיכה לפעם ועם ישראל חי.

והנה, כשדנו בבבל במדרש הזה, על השכינה הגולה עם עם ישראל, אנו מוצאים שהאמוראים עוצרים לפתע, ושואלים את עצמם את השאלה הקונקרטית, הנוגעת להם: היכן מצויה השכינה בבבל? תשובתו של אביי לשאלה זו, היא, שהקב"ה מדלג בין בתי הכנסת בבבל:

"בבבל היכא? אמר אביי: בכי כנישתא דהוצל, ובכי כנישתא דשף ויתבי בנהרדעא. ולא תימא הכא והכא, אלא: זמנין הכא, וזמנין הכא". (מגילה, כט, א)

התפיסה הבבלית אינה מאשרת באופן כללי את נוכחות השכינה בקרבנו. היא אינה רואה את השכינה כמצויה מאליה, בתוך האנשים ובליבותם בעת הגלות, התפיסה היא שיש לבנות עבורה את ה'מוסד'. לבנות את הכלי המתאים. להקים מקדש או בית כנסת, ולשכן בו את שם ה'. גם לא ניתן להקים שני בתי מקדש. העיקרון של בית מקדש הוא במרכזיותו וביחידאיותו. לכן, נולד הרעיון שהשכינה עוברת בין בתי הכנסת השונים. הגישה הזאת אינה מקבלת את העובדה שהשכינה השרויה בגלות - נמצאת בתוכנו. נקודת המבט היא שאנו צריכים 'למשוך' אורות מארץ ישראל ולקיים גם בגלות דפוס חיים שהוא סביב מקדש מעט ומקום לעבודת ה'.

דרכו של המדרש ודרכם של האמוראים הן שתי נקודות הסתכלות שונות, שתי אסכולות. זו הנשענת על רוח האדם וזו הנשענת על ההתאגדות של העדה. זו סוברת שמירה על זהות אישית וזו סוברת התבדלות לאומית. זו סוברת גלות וזו סוברת ארץ ישראל זוטא.

בין שתי עמדות אלו נפער תהום באשר ליחס לגלות ובאשר למטרותיה. לחד גיסא, הגלות היא הזדמנות להפיץ בגויים את ערכי היהדות, היא הזדמנות לכוון ולהעצים את הרוח לטפח את נשמת העם, על חשבון החומר והממסד. לאידך גיסא הגלות היא עונש וייסורים, היא ניסיון קשה ואתגרו הוא בהתכנסות, בשמירת הלכה ובניסיון למסד את היהדות גם כשהיא מנותקת ממקורה.

בעת הזאת, כשחזרנו לארץ, ניתן לראות מנקודת מבט חדשה את הקשיים בשני המישורים. הקושי שבהתאמת הערכים הרוחניים האישיים, למסגרות ממסדיות לאומיות. ליישם בעקרונות של צדק חברתי, שוויון ואחריות הדדית. במישור האחר, מתגלה הקושי במעבר מן המבנה הקהילתי שבמרכזו בית הכנסת והריטואלים הדתיים למבנה חברתי - לאומי שמוקדו מדינה וחוק.

אין לנו אלא להתפלל שכשם שירד עמנו כך יעלה עמנו, בבחינת "ושב ה' אלוקיך את שבותך": "והשיב לא נאמר אלא ושב. מלמד שהקב"ה שב עמהן מבין הגלויות". ושבפעם הזאת נזכה לראות איך מתלכדים רצונותינו הפשוטים לחיים בטוחים, עם רצונו של הקב"ה לשכון בתוכנו ורצוננו להשכינו בנו.